

Dyskursy i wektory

Discourses and Vectors

Dagmara Śniowska

UNIwersYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

Słowa kluczowe

interdyscyplinarność, Kresy Wschodnie, literaturoznawstwo, historia, kultura

Keywords

interdisciplinarity, Eastern Borderlands, literary studies, history, culture

Abstract

The aim of the article is to analyses of monograph entitled *Discourses of Borderline, Vectors of Literature*. This monumental work written under the editorship of Jolanta Pasterska and Zenon Ożóg discuss the issue of widely understood borderline. The authors of several chapters present the results of research associated with history and culture of the Eastern Borderlands. Furthermore, in the reviewed monograph we can find among others articles concerning borderline scientific disciplines.

Dyskursy pogranicza. Wektory literatury pod redakcją Jolanty Pasterskiej i Zenona Ożoga to interesująca pod wieloma względami monografia, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Na blisko siedmiuset stronach czytelnik odnajduje zarówno efekty badań literaturoznawczych zogniskowanych wokół dzieł Josepha Conrada, Brunona Schulza, Adama Mickiewicza, Andrzeja Sapkowskiego, Jarosława Iwaszkiewicza, jak też artykuły poświęcone medialnym granicom literatury, relacjom polsko-ukraińskim, mniejszościom narodowym i etnicznym, współczesnej poezji kobiet czy związkom muzyki ze słowem. Samo to wyliczenie mogłoby sugere-

rować pewien chaos – ma ono jednak wyłącznie na celu zilustrowanie, jak szerokie jest spektrum zainteresowań autorów, których prace sprowadzają się do wspólnego mianownika. A jest nim inspiracja działalnością naukową prof. dr. hab. Stanisława Uliasa.

Wygląda na to, że tytułowe „pogranicze” rozumieją twórcy tomu w sposób dwojaki. Po pierwsze jako pewien obszar geograficzny, którego kulturowe dziedzictwo oraz historia zostały poddane wnikliwej analizie przez przedstawicieli polskiego i międzynarodowego środowiska naukowego. Po drugie zaś termin ten dotyczyć może interdyscyplinarnego charakteru publikacji. *Dyskursy...* balansują bowiem na pograniczu literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, historii, a nawet (choć, przynajmniej, w niewielkim stopniu) medioznawstwa.

Artykuły zebrane w tomie podzielono na trzy bloki tematyczne, a pierwszy z nich, *Kresowe pejzaże/wschodnie tematy*, obejmuje czternaście tekstów. Otwiera go, śmiało można rzec, monumentalna publikacja Ewy Grzędę i Jacka Kolbuszewskiego, opatrzona tytułem *Ukraina w literaturze polskiej (od XVI wieku do 1918 roku). Prolegomena do syntezy*. Autorzy artykułu postawili sobie za cel naszkicowanie „konturowej mapy poznawczej godnych specjalnej uwagi problemów i zjawisk literackich, w których się one krystalizowały”¹.

Problematykę polsko-ukraińską podejmuje również w swych badaniach Ołeksandr Astafiew. W artykule *Poetyka reminiscencji w utworach Tarasa Szewczenki i Adama Mickiewicza* badacz przedstawia twórczość obu poetów jako owocny dialog ukraińskiej i polskiej kultury. Wschodniej tematyki dotyka także Rostysław Radyszewskij w tekście zatytułowanym *Biografia i twórczość Tomasza (Tymka) Padury – lirnika polsko-ukraińskiego*.

Krzysztof Stępnik sięga do twórczości Henryka Sienkiewicza i omawia niektóre próby wpisywania autora *Ogniem i mieczem* w wyobrażenia odnoszące się do Kresów. Tadeusz Bujnicki szkicuje zaś wybrane zagadnienia dotyczące procesów asymilacyjnych, rozgrywających się na Wileńszczyźnie od drugiej połowy dziewiętnastego stulecia. Kolejny artykuł przenosi czytelnika w odmienne rejony badawcze, mianowicie problematyki kultury żydowskiej. Eugenia Prokop-Janiec, śledząc dzieje rodziny Infeldów, koncentruje swą uwagę na dyskursie nowoczesności.

Powrót do tematyki ukraińskiej następuje za sprawą artykułu *Ukraińskie wspomnienia Anny Saryusz Zaleskiej*. Mirosława Ołdakowska-Kuflowa omawia w nim *Niezapomnianą Ukrainę* – dzieło posiadające nie tylko historycz-

¹ E. Grzędę, J. Kolbuszewski, *Ukraina w literaturze polskiej (od XVI wieku do 1918 roku). Prolegomena do syntezy*, [w:] *Dyskursy pogranicza. Wektory literatury*, red. J. Pasterska, Z. Ożóg, Rzeszów 2019, s. 70.

no-informacyjne walory, ale także świadczące o literackim talencie Saryusz Zaleskiej. Kolejny ze szkiców poświęcony jest powieści Władysława Lecha Terleckiego, zatytułowanej *Dom Księcia*. Anna Jamrozek-Sowa, analizując to niedokończone dzieło, koncentruje się na kluczowym wątku, czyli zależności zachodzącej między przedstawicielami imperium Romanowów w Królestwie Polskim i rdzenną ludnością, a także na relacjach panujących w obrębie obu grup.

Wokół Kresów oscylują rozważania autorek dwóch kolejnych artykułów. Elżbieta Dutka pisze o „Kresowych” górach Władysława Krygowskiego, a Jolanta Pasterska – o obrazie Kresów Zofii Ilińskiej. *Między rozpaczą a zachwytem. Obraz zesłania w dzienniku z Iranu Danuty Ireny Bieńkowskiej* to artykuł Agaty Paliwody. Autorka konkluduje, że wspomnienia tej nieszczególnie popularnej (bo znanej głównie badaczom literatury emigracyjnej) pisarki to fascynująca, „Sprawna narracyjnie, skrupulatna w przywołaniu realiów opowieść dziewczyny o doświadczeniach dziewczynki, które na zawsze naznaczyły dorosłą kobietę”². Janusz Pasterski analizuje *Sonety uralskie* Zdzisława Broncla, a Kazimierz Maciąg – losy Zofii i Delfiny Potockich. „Kresowe pejzaże/wschodnie tematy” zamyka tekst Magdaleny Rabizo-Birek poświęcony obrazowi pogranicza ukraińsko-polskiego przedstawionego w *Stuleciu Jakowa Wołodymyra Łysa*.

Tematy (z) pogranicza – taki tytuł nosi drugi blok, obejmujący dziewięć zróżnicowanych pod względem tematyki, interesujących artykułów. Zestawienie otwiera Bruno Schulz, a konkretnie: *Korespondencja a twórczość epistolarna Brunona Schulza. Rekonesans i perspektywy badawcze* Aleksandry Smusz. Drugi z artykułów poświęcony jest twórczości Jarosława Iwaszkiewicza. Aleksander Madyda analizuje *Powrót Prozerpiny* jako „opowiadanie o dwóch miłościach niemożliwych – każdej z innych powodów”³. Adam Orłowski przybliży czytelnikowi „tematy-krainy” twórczości Jerzego Harasymowicza. Kolejny z tekstów dotyczy problematyki *Karaina* Josepha Conrada. Andrzej Busza zwraca uwagę na „bogactwo i złożoność utworu, wieloznaczności oraz interpretacyjnie owocne wymykanie się tego opowiadania schematycznym modelom lektury”⁴. Po Conradzie przychodzi czas na Józefa Rotha. Kwestię wieloznaczności terminu „granica” w wybranych powieściach tego pisarza omawia Jan Wolski. Marek Nalepa koncentruje się zaś na kwestii mniejszości narodowych i etnicznych obecnych na terenie Podkarpacia. Au-

² A. Paliwoda, *Między rozpaczą a zachwytem. Obraz zesłania w dzienniku z Iranu Danuty Ireny Bieńkowskiej*, [w:] *Dyskursy...*, op. cit., s. 268.

³ A. Madyda, „*Powrót Prozerpiny*” Jarosława Iwaszkiewicza – *opowiadanie o miłości niemożliwej*, [w:] *Dyskursy...*, op. cit., s. 344.

⁴ A. Busza, „*Karain*”: *coś dla czasopism z odrobiną magii*, [w:] *Dyskursy...*, op. cit., s. 371.

tor zwraca uwagę na aspekty demograficzne, historyczne i kulturowe tego regionu. Zdecydowanie odmienne zainteresowania badawcze posiada Arkadiusz Luboń, którego artykuł nosi tytuł *Pogranicze semiotyczne: grafika jako wyznacznik dominanty translatorskiej w przekładach poezji – przypadek ilustracji Ernesta Sheparda i wierszy dla dzieci Alana Alexandra Milne’a w polskich tłumaczeniach*. W nieco podobnym tonie utrzymany jest tekst Wojciecha Birka, który również porusza problematykę przekazu wizualnego. Badacz omawia zagraniczne wizualne adaptacje Sienkiewiczowskiego *Ogniem i mieczem*. *Tematy (z) pogranicza* wieńczy artykuł Michała Żmudy, traktujący o grach cyfrowych w odniesieniu do medialnych granic literatury.

W ostatnim z bloków tematycznych, czyli w *Wektorach literatury*, Marian Kisiel omawia *Dom*, mało znany wiersz Adama Czerniawskiego, Zbigniew Andres – twórczość literacką Adama Lizakowskiego, a Agnieszka Nęcka – *Nekrolog* Michała Moszkowicza. Barbara Sokołowska zajmuje się natomiast czasem choroby w poezji Jerzego Lieberta.

Niepokój ontologiczny, powodowany przez chorobę, będący kluczowym tematem poezji Lieberta, a gruntowany przez stosowaną formę wypowiedzi, poczucie przemijalności, bezradności, śmierci urasta do rangi przeżycia ogólnoludzkiego. Prowizoryczność i temporalna nietrwałość istnienia przypominają o doraźności istnienia⁵.

Motyw Małego Księcia w poezji księdza Franciszka Kameckiego – to z kolei tytuł artykułu Anny Wzorek. Liryce poświęcony jest również następny tekst: *Zuzanna Ginczanka w wierszach Józefa Łobodowskiego z tomu „Pamięci Sulamity”*. Alicja Jakubowska-Ozóg zaznacza na wstępie, że „Twórczość niezwykłej od wielu lat poetki, ale także sama sylwetka Zuzanny Ginczanki, stają się na powrót przedmiotem zainteresowania literaturoznawców. Postać to bowiem niezwykła i poezja zasługująca na uwagę”⁶. Młoda pisarka fascynowała Juliana Tuwima i Jana Śpiewaka, był nią zauroczony nawet Witold Gombrowicz. Tragicznie zmarła artystka odegrała jednak szczególną rolę w życiu Józefa Łobodowskiego, czemu poeta niejednokrotnie daje wyraz w swych utworach.

Kolejny z artykułów zebranych w *Wektorach literatury* traktuje o współczesnej poezji kobiet. Taką problematykę podjęła w swych badaniach Joanna Grądziel-Wójcik. Gustaw Ostasz omawia natomiast poezję Anny Oliwińskiej-Wacko. Katarzyna Walc jest z kolei autorką artykułu pod tytułem *„Machać mieczem może byle dureń, a wiedźminka musi być mądra”*. *Wątki*

⁵ B. Sokołowska, „Trudne jakieś składam dzieło...”. *Czas choroby w poezji Jerzego Lieberta*, [w:] *Dyskursy...*, op. cit., s. 535.

⁶ A. Jakubowska-Ozóg, *Zuzanna Ginczanka w wierszach Józefa Łobodowskiego z tomu „Pamięci Sulamity”*, [w:] *Dyskursy...*, op. cit., s. 549.

edukacyjno-intelektualno-akademickie w opowieści Andrzeja Sapkowskiego o wiedzminie Geralcie z Rivii. Joanna Rusin opublikowała zaś wspomnienie z wizyty u Stanisławy Fleszarowej-Muskat oraz list pisarki z 1976 roku. Ryszard Strzelecki dzieli się z czytelnikami swoją wiedzą na temat teorii zabawy, prezentując ujęcie statusowo-transformacyjne. Następny artykuł dotyczy pogranicza dwóch sztuk: malarstwa i literatury. Elżbieta Mazur przedstawia swoje *Kilka uwag o pięknie praktycznym (na przykładzie poezji przełomu XX i XXI wieku inspirowanej malarstwem Jana Vermeera van Delft)*. *Wektory literatury* zamyka tekst Bożeny Taras na temat rzeszowskiej tradycji folklorystycznej. Badaczka koncentruje się na problematyce związków muzyki ze słowem.

Zarysowana powyżej różnorodność tematyczna jest jedną z najbardziej charakterystycznych cech recenzowanej monografii. W związku z tym trudno jednoznacznie określić adresata publikacji. *Dyskursy pogranicza. Wektory literatury* powinny szczególnie przykuć uwagę badaczy kultury Kresów Wschodnich – jednak nie tylko. Zwłaszcza artykuły zebrane w *Tematach (z) pogranicza* oraz *Wektorach literatury* mogą okazać się ważne oraz inspirowane także dla tych humanistów, którzy bezpośrednio nie poświęcają swej działalności badawczej Wschodowi, lecz interesują się literaturą, historią, sztuką oraz podejmują wysiłek interdyscyplinarnego ujmowania tych kwestii. Warto też zwrócić uwagę na niejednorodność formy. Obok klasycznych artykułów naukowych, w monografii znajdują się nad wyraz cenne zapisy wspomnień, korespondencja oraz wywiady.

Rec.: *Dyskursy pogranicza. Wektory literatury*, red. J. Pastarska, Z. Ożóg, Rzeszów 2019.